

AGNIESZKA KANIA-CHRAMĘGA*

„MAŁOLETNIOŚĆ” A PROBLEMATYKA USTAWOWYCH WSKAZAŃ SĄDOWEGO WYMIARU KARY – WYBRANE ZAGADNIENIA

Szczególna pozycja osób małoletnich¹ znajduje odzwierciedlenie w wielu regulacjach prawno-karnych. Uwagę w tym zakresie zwracają nie tylko poszczególne typizacje czynów zabronionych, w których małoletni (bądź tylko ich wiekowo wyodrębniona przez ustawodawcę grupa) występują w znaczeniu prawnokarnego przedmiotu czynności wykonawczej², lecz także niektóre rozwiązania przewidziane w postanowieniach części ogólnej Kodeksu karnego. Egzemplifikacją tej ostatniej kategorii unormowań, będącej przedmiotem poniższych analiz, pozostają między innymi przepisy kształtujące proces sądowego wymiaru kary oraz innych środków reakcji prawnokarnej³, których uwzględnienie staje się wymagane właśnie wówczas, gdy sprawcą bądź pokrzywdzonym okaże się osoba małoletnia⁴. Precyzując, należałoby w tym miejscu dopowiedzieć, że niniejsze rozważania mają na celu rozpoznanie tych ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary, które *verba legis* odnoszą się

* Agnieszka Kania-Chramęga, Uniwersytet Zielonogórski,
a.kania@wpa.uz.zgora.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6246-3172>.

¹ Zgodnie z cywilistycznym ujęciem za małoletniego należy uznać osobę, która nie ukończyła 18 roku życia, z tym jednak zastrzeżeniem, iż za osobę pełnoletnią uznaje się kobietę, jeżeli po ukończeniu 16 roku życia zawarła związek małżeński (art. 10 k.c.). Zgodnie z art. 10 § 2 k.c. (zd. drugie) nabytej w ten ostatni sposób pełnoletniości nie traci się w razie unieważnienia małżeństwa, a wnosząc *a maiori ad minus*, wypadałoby dopowiedzieć, iż także w przypadku rozwodu oraz separacji, jak również w sytuacji śmierci drugiego małżonka. Omawiany skutek utraty pełnoletniości nastąpi jednak wówczas, gdy zostanie stwierdzone nieistnienie małżeństwa (art. 2 k.r.o.).

² Zob. art. 197 § 3 pkt 2 k.k., art. 200 k.k., art. 200a k.k., 210 k.k., 211 k.k.

³ Należy w tym miejscu zastrzec, iż w niniejszym opracowaniu odwołano się nie tylko do wybranych ustawowych wskazań kształtujących sądowy wymiar kary (dyrektyw, zasad oraz okoliczności), lecz także do innych rozwiązań kodeksowych istotnych z punktu widzenia doboru rodzaju oraz rozmiaru konsekwencji prawno-karnych. Zob. w tym zakresie Wróblewski (1936): 3.

⁴ W niniejszym opracowaniu uwagę skoncentrowano na tych wskazaniach sądowego wymiaru kary, które zostały ustanowione z myślą o najmłodszej grupie sprawców oraz pokrzywdzonych.

do „nieletnich”, „młodocianych”, jak również do „osób nieporadnych ze względu na wiek”⁵.

Przybliżając w pierwszej kolejności istotę ustawowych wskazań dla sądowego wymiaru kary, które znajdują urzeczywistnienie w przypadkach, gdy małoletni jest sprawcą przestępstwa, podjęte rozważania należałoby poprzedzić ogólniejszą refleksją przypominającą, że prawidłowy dobór środków reakcji dla wspomnianej kategorii podmiotów stanowi jedną z trudniejszych czynności w procesie stosowania prawa. Pożądany zarówno materialnoprawnie, jak i procesowo⁶ trafny dobór reakcji prawnokarnej okazuje się bowiem wypadkową wielu złożonych czynników, które oddziałują na sędziowski luz decyzyjny. Stąd też już w tym miejscu trzeba by zastrzec, że rozważanej „małoletniości” nie można traktować zwłaszcza w kategoriach „nadkoliczności”, która programowo, a przy tym jednokierunkowo wpływa na wybór rodzaju i wysokości orzekanej kary⁷. Przyjmując powyższą perspektywę interpretacyjną, należałoby w rezultacie dopowiedzieć, że młody wiek sprawcy stanowi zasadniczo jedynie „punkt wyjścia”⁸, który wymaga rzetelnej konfrontacji z innymi okolicznościami podmiotowymi oraz przedmiotowymi, mającymi równie doniosłe znaczenie, zwłaszcza na płaszczyźnie sądowego wymiaru kary⁹.

Przechodząc do analizy konkretnych rozwiązań kodeksowych, znajdujących zastosowanie w procesie wymiaru kary wyłącznie wobec sprawców małoletnich¹⁰, na uwagę zasługuje regulacja¹¹ wyrażająca szczególne ogra-

⁵ Wśród wskazanej grupy podmiotów szczególne miejsce zajmują małoletni.

⁶ Zob. wyrok SA w Łodzi z 21 marca 2013 r., II AKa 31/13, Legalis nr 734279.

⁷ Przyjęcie odmiennej interpretacji mogłoby jedynie nastąpić w drodze wykładni celowościowej.

⁸ Zob. w tym zakresie zaprezentowane w judykaturze poglądy dotyczące znaczenia „względów wychowawczych” oraz „młodocianości” sprawców w procesie sądowego wymiaru kary. Zob. m.in.: wyrok SA we Wrocławiu z 27 września 2017 r., II AKa 251/17, Lex nr 2402341; wyrok SA w Lublinie z 20 sierpnia 2015 r., II AKa 174/15, Lex nr 1793852.

⁹ Wyrok SA we Wrocławiu z 6 listopada 2012 r., II AKa 207/12, Lex nr 1238633; wyrok SA w Krakowie z 25 września 2012 r., II AKa 133/12, KZS 2012, nr 10, poz. 36.

¹⁰ W niniejszych rozważaniach skoncentrowano uwagę na teoretycznoprawnych analizach, pomijając tym samym praktyczne aspekty zastosowania komentowanych regulacji. Ich pozanormatywne rozważenie wymagałoby bowiem przeprowadzenia wnikliwych badań empirycznych (przykładowo – przeprowadzenia badań aktowych w skali kraju, co z pewnością przekraczałoby możliwości ich przedstawienia oraz szczegółowego omówienia w ramach opracowania artykułowego). Jednocześnie należy w tym miejscu zastrzec, iż dopiero gruntowne, teoretyczne rozpoznanie obowiązujących uregulowań prawnych może uprawniać do podjęcia dalszych, pogłębionych analiz, aspirujących do udoskonalenia dotychczasowych rozwiązań prawnokarnych.

¹¹ O szczególnym statusie najmłodszej grupy sprawców (ponoszących odpowiedzialność karną) świadczy także regulacja przewidująca odstępstwo od ogólnej reguły ustanawiającej wiek odpowiedzialności karnej (art. 10 § 2 k.k.). Ponadto warto wspomnieć, iż z perspektywy ostatnich propozycji zmian legislacyjnych (zawetowanych jednak przez Prezydenta RP) na odrębną uwagę zasługiwałoby rozwiązanie, jakie przewidziano w projektowanym art. 10 § 2a k.k. Na mocy wspomnianego przepisu zostałaby bowiem wprowadzona, odpowiednio: obligatoryjna oraz względnie obligatoryjna podstawa ponoszenia odpowiedzialności karnej przez nieletnich. Zgodnie z postanowieniami art. 10 § 2a k.k. nieletni odpowiadałby na zasadach określonych w k.k., jeżeli po ukończeniu 15 lat ponownie dopuszcza się jednego z czynów wymienionych w art. 10 § 2 k.k. pomimo: 1) wcześniejszego wymierzenia mu kary pozbawienia wolności; 2) wcześniejszego umieszczenia go w zakładzie poprawczym, chyba że zachodzi wyjątkowy, szczególnie uzasadniony wypadek prze-

niczenie maksymalnego wymiaru kary, który wobec sprawców pozostających pomiędzy 15 a 17 rokiem życia nie może przekraczać 2/3 górnej granicy ustawowego zagrożenia (art. 10 § 3 k.k.). Powyższa delimitacja wzbudza jednak pewne wątpliwości oraz rozbieżności interpretacyjne¹². Poza niniejszym rozwiązaniem ustawodawca określił, w stosunku do wspomnianej kategorii sprawców, samodzielną podstawę, uprawniającą do zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 10 § 3 k.k. *in fine*). W kontekście tej ostatniej regulacji zastrzega się jednak wyraźnie, że po wspomniane „dobrodziejstwo” sądy nie powinny sięgać „automatycznie”, lecz każdorazowo oceniać, czy przemawiają za nim inne względy, doniosłe z punktu widzenia sądowego wymiaru kary¹³. Zasygnalizowany w świetle powołanego przepisu szczególnie status prawnokarny małoletniego sprawcy dopełnia treść art. 10 § 4 k.k., przewidująca, że wobec osoby, która dopuściła się występku po ukończeniu 17 lat, a przed ukończeniem 18 lat, zamiast kar zastosowanie mogą znaleźć środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich¹⁴. Przesłankami współdeterminującymi zastosowanie tego rozwiązania pozo-

mawiający przeciwko stosowaniu wobec niego reżimu odpowiedzialności karnej (Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z 14 maja 2019 r., <<http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>> [dostęp: 12.06.2019]). Jak można wywnioskować z uzasadnienia projektu nowelizującego, podstawą niniejszej zmiany było przeświadczenie, że wobec młodych, zdemoralizowanych sprawców przestępstw, charakteryzujących się wysokim stopniem społecznej szkodliwości, zastosowanie powinny znajdować – co do zasady – reguły odpowiedzialności karnej (Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3451: 7; <<http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>> [dostęp: 17.07.2019]).

¹² Odrzucając eksponowaną w doktrynie oraz w orzecznictwie racjonalną możliwość wymierzenia nieletniemu kary 25 lat pozbawienia wolności, wydaje się, że przyjęcie takiego rozwiązania byłoby przede wszystkim sprzeczne z art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz. U. 1991, Nr 120, poz. 526), która w hierarchii źródeł prawa zajmuje wyższe miejsce od przepisów k.k., a także ze standardami karania nieletnich w krajach Unii Europejskiej. Przemawia za tym również wybitnie represyjny charakter wspomnianej kary. Zob. Konarska-Wrzošek (2011): 33; Stańdo-Kawecka (2007): 140 n. Ponadto trzeba zwrócić uwagę, że regulacja art. 54 § 2 k.k., podobnie jak przepisy o nadzwyczajnym złagodzeniu lub obostrzeniu kary, nie zmieniają jednak ustawowego zagrożenia – zob. Majewski (2010): 283 n. W przyjętym powyżej stanowisku utwierdza dodatkowo przeświadczenie o nie konkurencyjnym, lecz wręcz „symbiotycznym” charakterze związku, jaki zachodzi pomiędzy ustawowym a sądowym wymiarem kary. Trafnie ocenił Kaczmarek (1980: 70–71), że ustawy i sądowy wymiar kary: „[...] nie prowadzą własnego życia, ale na gruncie naszego systemu stanowią zjawiska komplementarne i nieprzeciwstawne”. W orzecznictwie SN wyrażono jednak pogląd, że: „[...] zgodnie z utrwalonym zapatrywaniem Sądu Najwyższego – gdy chodzi o sprawców nieletnich, przewidziany w art. 10 § 3 k.k. nakaz, że kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnego zagrożenia, odnieść trzeba w wypadku przestępstwa zabójstwa do kary dożywotniego pozbawienia wolności, a nie kary 25 lat pozbawienia wolności” – zob. postanowienie SN z 18 grudnia 2012 r., III KK 289/12, Legalis nr 551028; zob. również postanowienie SN z 11 października 2006 r., IV KK 164/06, Lex nr 324583. Zob. także Zoll (2016): 184–185.

¹³ Zob. szeroko Kania (2016a): 45 i podana tam lit. oraz orzecznictwo; zob. przede wszystkim wyroki: SA w Katowicach z 21 kwietnia 2005 r., II AKa 114/05, Lex nr 165180; SN z 17 kwietnia 1973 r., I KR 29/73, OSNKW 1973, nr 11, poz. 137; SA w Lublinie z 15 maja 2014 r., II AKa 74/14, Legalis nr 1062343; SA w Szczecinie z 27 lutego 2015 r., II AKa 43/14, Legalis nr 1241882.

¹⁴ Wyrok SO w Gliwicach z 25 września 2015 r., VI Ka 689/15, Lex nr 1916298; zob. również wyrok SN z 11 października 1982 r., IV KR 229/82, Lex nr 17465.

stają jednak wyjątkowe okoliczności, odnoszące się do samego popełnienia czynu, jak również wymagające oceny dotychczasowego zachowania młodego sprawcy¹⁵. Konieczność zweryfikowania tego rodzaju warunków utwierdza tym samym w przekonaniu, że: „Prawidłowe stosowanie tego przepisu prawa karnego wymaga szczególnie skrupulatnego w każdym wypadku badania osobowości młodocianego sprawcy. W każdym wypadku powinna decydować celowość zastosowania względem sprawcy środków karnych lub tylko wychowawczych albo poprawczych ustalona na podstawie dokładnego zbadania okoliczności sprawy oraz wszechstronnego i głębokiego zbadania właściwości charakteru sprawcy, jego dojrzałości psychicznej i społecznej, jego warunków osobistych oraz sposobu życia”¹⁶. Powyższa wypowiedź koreluje więc z wyrażonym na wstępie stwierdzeniem, że młody wiek sprawcy pozostaje *de facto* jedną z wielu okoliczności, która wymaga uwzględnienia w procesie właściwego doboru konsekwencji prawnych¹⁷.

Poszukując jeszcze innych przepisów kodeksowych, które w szczególny sposób wpływają na kształtowanie sądowego wymiaru kary wobec małoletnich, warto zwrócić uwagę na postanowienia dwóch dyrektyw wynikających z art. 54 k.k.¹⁸ Pierwsza z nich, wyrażona w art. 54 § 1 k.k., wskazuje, że przy wymiarze kary wobec młodocianych (a zatem grupy sprawców, wśród których mogą być osoby małoletnie) sąd powinien przede wszystkim kierować się względami wychowawczymi¹⁹. Z kolei druga z dyrektyw, zawarta w art. 54 § 2 k.k., wprowadza ustawowy zakaz wymiaru kary najsurowszej w postaci dożywotniego pozbawienia wolności²⁰ względem osób, które w chwili popełnienia czynu nie ukończyły 18 lat. Wynikający z przytoczonych przepisów prymat prewencji indywidualnej²¹ uzasadnia się z jednej strony stopniem rozwoju psychospołecznego młodych sprawców, który nie pozwala na podjęcie decyzji co do braku możliwości skutecznej resocjalizacji, a z drugiej – przekonaniem, że młodociani (a wśród nich małoletni), jako osoby o jeszcze nie w pełni ukształtowanym poziomie rozwoju psychofizycznego, wykazują (wychodząc z optymistycznego punktu widzenia) większą podatność na wpływy wychowawcze²². Nie sposób bowiem wykluczyć, że ich konflikty z prawem stanowią nierzadko rezultat nieprawidłowej socjalizacji, trudności z internalizacją obowiązujących norm społecznych, co jednocześnie pozwala-

¹⁵ Postanowienie SN z 23 stycznia 2007 r., IV KK 459/06, Lex nr 310245; zob. także wyrok SA w Katowicach z 18 marca 2004 r., II AKa 531/03, Lex nr 142829.

¹⁶ Wyrok SO w Jeleniej Górze z 24 lipca 2015 r., VI Ka 325/15, Lex nr 1832747; zob. także wyrok SN z 12 kwietnia 1974 r., I KRN 10/74, Lex nr 16838.

¹⁷ Zob. wyrok SA w Lublinie z 15 maja 2014 r., II Aka 74/14, Legalis nr 1062343; zob. również wyrok SN z 30 listopada 1979 r., V KRN 279/79, OSNKW 1980, nr 3, poz. 27.

¹⁸ Na temat relacji pomiędzy względami wychowawczymi określonymi w art. 54 § 1 k.k., jak również w art. 53 § 1 k.k. zob. Lubelski (1988): 84–85.

¹⁹ Zob. wyrok SA w Katowicach z 27 września 2012 r., II AKa 366/12, Lex nr 1223177; wyrok SA w Katowicach z 30 stycznia 2014 r., II AKa 488/13, Lex nr 1430713.

²⁰ Zob. postanowienie SN z 30 marca 2017 r., III KK 395/16, OSNKW 2017, nr 6, poz. 36.

²¹ Zob. m.in. postanowienie SN z 6 grudnia 2012 r., IV KK 121/12, Lex nr 1277774.

²² Zob. wyrok SN z 8 października 2015 r., V KK 158/15, Legalis nr 1358765; zob. również Hałas (2006): 154 i lit. tam podana.

łoby przynajmniej przypuszczać, że pewne zmiany osobowościowe, wdrażane za pośrednictwem odpowiednio dobranych metod wychowawczych²³, byłyby jeszcze w tych przypadkach osiągalne²⁴. Przyjmując w konsekwencji, że podatność młodych sprawców na przewartościowanie dotychczasowego postępowania może okazać się w istocie większa niż w przypadku innych, „w pełni dorosłych”²⁵, nie sposób byłoby więc zwłaszcza *a priori* wykluczyć, iż również zainicjowany w stadium wyrokowania proces wychowawczy²⁶ przyczyniłby się do prospołecznego kształtowaniu ich postaw, a także wewnętrznej akceptacji pewnych wzorców zachowania²⁷.

Zaprezentowany kierunek interpretacji nie przesądza jednocześnie (co ma znaczenie z perspektywy pierwszej z wymienionych dyrektyw – art. 54 § 1 k.k.) o uznaniu w pełni absolutnej, a przy tym głównej roli względów wychowawczych przy wymierzaniu kary wobec zasadniczo najmłodszej grupy sprawców przestępstw. Założenie o ich niekwestionowanej preponderancji wymaga skonfrontowania z praktyką wymiaru sprawiedliwości, która dowodzi, że niedopuszczalne jest wszak bezkompromisowe bazowanie na przeświadczeniu, iż w tego rodzaju przypadkach zawsze realne (a niekiedy również merytorycznie zasadne) jest wychowywanie (reedukowanie) oraz wdrażanie do przestrzegania obowiązującego porządku prawnego. Powodzenie realizacji celu wychowawczego okazuje się bezspornie trudne w przypadku jednostek silnie zdemoralizowanych, jak również wobec tych osób, których stan psychofizyczny uniemożliwia podjęcie działań o wspomnianym charakterze. Eksponowanie celów wychowawczych nie wydaje się również uzasadnione w przypadku sprawców, których właściwości i warunki osobiste nie przemawiają – *in genere* – za koniecznością objęcia ich procesem wtórnego uspołecznienia oraz wtórnego przystosowania do uczciwego życia w otoczeniu społecznym²⁸. Sprzeczna bowiem już nawet z istotą racjonalnie prowadzonej polityki karnej pozostaje idea zmierzająca do „przymusowej resocjalizacji”²⁹. W konsekwencji wypadałoby stwierdzić, że: „Sens normatywny art. 54 k.k. sprowadza się do ustanowienia prymatu celu wychowawczego kary w sytuacji ewentualnego konfliktu z pozostałymi dyrektywami wymiaru kary [...]”³⁰.

Nieuprawnione pozostaje tym samym założenie, że odwołanie się do dyrektywy z art. 54 § 1 k.k. pozwala *per se* na pominięcie pozostałych celów kary³¹. Innymi słowy – z powyższych uwag wynika, iż *prima vista* obligatoryjne brzmienie cytowanej dyrektywy oraz jej wiodąca pozycja (o czym świadczy zawarty w treści art. 54 § 1 k.k. zwrot „przede wszystkim”) nie eliminuje w szczególności pozostałych, równie istotnych dla prawidłowego ukształto-

²³ Szkotnicki (1982): 59.

²⁴ Zob. szeroko Kania (2016b): 24–40 i powołane tam orzecznictwo.

²⁵ Zob. wyrok SN z 8 października 1981 r., IV KR 193/81, OSNKW 1981, nr 11, poz. 64.

²⁶ Zob. także Grześkowiak (1983): 141–142.

²⁷ Zob. Kania (2016b): 25.

²⁸ Kania (2016b); Kołakowska-Przełomiec (1977): 224 n.

²⁹ Kania (2016b): 30.

³⁰ Wyrok SA w Katowicach z 29 maja 2008 r., II AKa 120/08, Lex nr 466458.

³¹ *Ibid.*

wania sądowego wymiaru kary, ustawowych wskazań³². Zaproponowane tutaj szersze spojrzenie na problem analizowanej dyrektywy wymaga ponadto zwrócenia uwagi, iż jej obecność w procesie sądowego wymiaru kary nie jest równoznaczna z postulatem wymierzenia młodym sprawcom zawsze łagodnych czy nawet *stricte* symbolicznych kar³³. Realizacja celu wychowawczego wymaga wszak odpowiedniego dobrania środków reakcji prawnokarnej, w tym także surowych sankcji, jeżeli okaże się to niezbędne dla zapobieżenia dalszemu lekceważeniu obowiązującego porządku prawnego³⁴. Z niniejszymi ustaleniami koherentny pozostaje tym samym pogląd wyrażony w orzecznictwie, że względy wychowawcze kary nie wyłączają *per se* funkcji represyjnej kary i tym samym nie pozwalają na pominięcie w procesie dobierania kary wobec młodego sprawcy zwłaszcza takich czynników, jak: „[...] stopień jego zdemoralizowania, tryb życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie się po jego popełnieniu, motyw i sposoby działania; czynniki te – jak dodano – mogą przeważać tak dalece, iż zasadne będzie wymierzenie takiemu sprawcy kary nawet w górnych granicach ustawowego zagrożenia [...]”³⁵.

W świetle powyższych ustaleń, przestrzegających przed zbyt pochopnym przecenianiem rozważanych względów wychowawczych, należy stwierdzić, że proces sądowego wymiaru kary stanowi w istocie wypadkową wielu czynników wymagających starannego wyważenia. Stąd też omawiane względy wychowawcze nie powinny determinować schematycznego czy wręcz szablonowego kształtowania wymiaru kary. Prymat celu indywidualnoprorewencyjnego nie może w szczególności przesłaniać celu sprawiedliwościowego (powiązanego z dyrektywą stopnia winy oraz społecznej szkodliwości czynu) czy też (wszak różnie ocenianego na tej płaszczyźnie) celu ogólnoprorewencyjnego, w czym zresztą utwierdza treść art. 53 § 1 k.k.³⁶ Prawidłowo ukształtowany sądowy wymiar kary musi ponadto czynić zadość jego pozostałym kodeksowym uwarunkowaniom³⁷. Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że zasadniczą materią, wypełniającą postanowienia ustawowych dyrektyw, zasad czy okoliczności

³² Zob. wyrok SA w Poznaniu z 18 stycznia 2018 r., II AKa 180/17, Lex nr 2563282.

³³ Kania (2016b): 31–32. Zob. m.in. wyrok SA w Gdańsku z 14 maja 2014 r., II AKa 112/14, Lex nr 1477030; wyrok SA w Katowicach z 26 lipca 2007 r., II AKa 186/07, Lex nr 370429.

³⁴ Zob. wyroki: SA w Katowicach z 29 czerwca 2015 r., II AKa 175/15, Legalis nr 1326289; SA w Krakowie z 14 lutego 1991 r., II AkR 3/91, KZS 1991, nr 3, poz. 8; SA we Wrocławiu z 14 marca 2019 r., II AKa 62/19, Lex nr 2668945.

³⁵ Wyrok SA we Wrocławiu z 6 listopada 2012 r., II AKa 207/12, Lex nr 1238633. Zob. jednak Lubelski (2001): 55; zob. ponadto Sienkiewicz (2015): 388. Wyrażone w piśmiennictwie stanowisko (Lubelski: 249–250), że także regulacja z art. 60 § 1 k.k. zawiera szczególną dyrektywę sądowego wymiaru kary (co wszak nie wydaje się wolne od pewnych zastrzeżeń), skłaniałoby do wniosku, że obecne również na płaszczyźnie tej regulacji odwołanie do celów wychowawczych nie uprawnia do automatycznego orzekania najniższych kar, jak również do zignorowania postanowień określonych zwłaszcza w treści art. 53 k.k.

³⁶ Zob. na temat celów kary m.in.: Cieślak (1969): 202; Kaczmarek (2017): 12 n.; Kaczor (2002): 37; Petasz (2005): 1117 n.; (2013): 407–409.

³⁷ Proces sądowego wymiaru kary kształtują w istocie nie tylko ogólne oraz szczególne dyrektywy sądowego wymiaru kary, lecz także jego zasady oraz okoliczności na niego wpływające – zob. Konarska-Wrzosek (2002): 50 n.; Giezek (2007): 387–388; zob. również Petasz, Gorczyńska (2004): 68 n.; Szczepaniec (2014): 38–39.

wplywających na wymiar kary powinny każdorazowo stanowić realia konkretnej sprawy, pozwalające na zrozumienie, dlaczego taki, a nie inny wymiar kary został w ocenie sędziowskiej uznany za sprawiedliwy.

Zgodnie z zasygnalizowanym na wstępie stwierdzeniem, że wśród kodeksowych determinantów sądowego wymiaru kary ustawodawca przewidział nie tylko unormowania znajdujące zastosowanie, gdy małoletni jest sprawcą przestępstwa, lecz także regulację, w której jest on osobą pokrzywdzoną przestępstwem, na uwagę zasługiwałaby stosunkowo niedawno wprowadzona do przepisów kodeksowych okoliczność wplywająca na sądowy wymiar kary (art. 53 § 2 k.k.) w postaci popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia³⁸. Dokonując analizy niniejszej okoliczności³⁹, warto nadmienić, że – w pierwotnej wersji projektowej – wspomnianemu wskazaniu ustawowemu nadano znacznie węższy zakres znaczeniowy, ograniczając możliwość jego uwzględnienia wyłącznie do przypadków, gdy przestępstwo zostało popełnione „na szkodę małoletniego”⁴⁰. Wprowadzenie tej dodatkowej okoliczności do ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary powodowałoby, że: „[...] sądy wymierzając karę, we wszystkich sprawach karnych będą zobowiązane do sprawdzenia, czy przestępstwo nie zostało popełnione na szkodę małoletniego. W przypadku ustalenia, że tak było, sąd powinien – jak zastrzeżono w uzasadnieniu projektu – wymierzyć karę wyższą niż w przypadku przestępstwa analogicznego, ale popełnionego bez szkody na małoletnim”⁴¹. Z powyższych słów wynikało, iż zmiana w treści art. 53 § 2 k.k. miała zapewnić kompleksową ochronę dóbr osób małoletnich. Ochrona ta – jak dodano – byłaby odtąd realizowana: „[...] nie tylko przez przyzmat przepisów, w których wprost wprowadzono znamię małoletniości ofiary, ale także poprzez obowiązek uwzględnienia dóbr małoletniego w każdej sprawie karnej”⁴². Z niniejszym przeświadczeniem korespondowały zresztą inne, zaproponowane wówczas zmiany w przepisach Kodeksu karnego, które dotyczyły zarówno kryminalizacji nowych typów zachowań, godzących w dobra małoletniego, jak również zaostrzenia sankcji karnych w przypadku, gdy ofiarą przestępstwa byłaby wspomniana kategoria pokrzywdzonych.

Mimo że ostateczna redakcja omawianej okoliczności uległa zmianie (okolicznością wymagającą uwzględnienia jest bowiem – *de lege lata* – popełnienie

³⁸ Z brzmienia niniejszego rozwiązania można w istocie wywnioskować, iż regulacja ta znajduje zastosowanie także wówczas, gdy przestępstwo zostało popełnione na szkodę małoletniego.

³⁹ Zob. szeroko na ten temat Kania (2019): 21–33.

⁴⁰ Mając jednak na uwadze różnicę między deklarowaną *ratio legis* komentowanego przepisu a ostateczną redakcją art. 53 § 2 k.k., należałoby w tym miejscu stwierdzić, iż okolicznością istotną z punktu widzenia wymiaru kary okazuje się popełnienie przestępstwa nie tylko na szkodę dziecka, lecz także osoby dorosłej, której zwłaszcza podeszły wiek lub stan zdrowia powinny bardziej skłaniać do udzielenia pomocy czy okazania troski, a nie zaś do nieuprawnionego wykozystania niezaradności.

⁴¹ Uzasadnienie przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, druk sejmowy nr 846: 7, <<http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=846>> [dostęp 12.08.2019].

⁴² Ibid.

przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej, której wiek lub stan zdrowia powinien bardziej skłaniać do udzielenia pomocy czy okazania troski, a nie zaś do nieuprawnionego wykorzystania ich słabości), to w istocie nic nie stoi na przeszkodzie, aby stwierdzić, że *de facto* odnosi się ona nadal – wprawdzie już jednak nie tylko – do osób małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem. Aktualnie „pojemniejsza podmiotowo” wersja komentowanej regulacji, zmodyfikowana pod wpływem krytycznych głosów, jakie skierowano pod jej adresem, nie umniejsza jednak wielu wątpliwości interpretacyjnych, które skłaniają do refleksji nad oceną racjonalności niniejszej nowelizacji⁴³. Wspomniana regulacja kodeksowa wykazuje już nawet z czysto językowego punktu widzenia pewne niedoskonałości⁴⁴. Z brzmienia analizowanego fragmentu art. 53 § 2 k.k. wynika, że: „Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia [...]”, co tym samym oznaczałoby, że uwzględnianie w procesie sądowego wymiaru kary motywacji i sposobu zachowania się sprawcy odnosi się – przede wszystkim – do przypadków, gdy przestępstwo zostało popełnione na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia.

Na tym tle rodzi się pytanie, czy tego rodzaju preponderancja, nakazująca sądowi uwzględnić rozważaną okoliczność, „zwłaszcza” w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, jest merytorycznie trafna oraz czy faktycznie była ona zamierzona przez racjonalnego ustawodawcę⁴⁵. Kontrowersje wzbudza także sam bliżej nieodokreślony ustawowo termin „osoby nieporadnej”, jak również aprioryczne i nieznajdujące merytorycznego wsparcia założenie projektodawców, że rozważana okoliczność ma stanowić *per se* ustawową „determinantę” zaostrzającą w każdym przypadku sądowy wymiar kary⁴⁶. Pewnych trudności interpretacyjnych dostarcza poprawne objaśnienie ustawowego sformułowania, odwołującego się do „popełnienia przestępstwa na szkodę” wskazanych w komentowanym przepisie osób. Mając na względzie, iż określenie to na gruncie art. 53 § 2 k.k. nie zostało ograniczone do wybranej kategorii przestępstw, wydaje się, że omawiana okoliczność – w zakresie, w jakim mogłaby dotyczyć osoby małoletniej – będzie podlegała uwzględnieniu, gdy jakiegokolwiek jej dobra prawne (niemajątkowe, jak również majątkowe) zostały naruszone. Kwestią bardziej sporną pozostaje natomiast ustalenie, czy wspomniana szkoda musi posiadać wymiar bezpośredni, czy też dopuszczalne jest, aby miała ona pośredni charakter, związany np. z doznany urazem psychicznym w przypadku, gdy

⁴³ Zob. szeroko na ten temat Kania (2019): 25–32.

⁴⁴ Romańczuk-Grącka (2017): 499.

⁴⁵ Romańczuk-Grącka (2017): 499.

⁴⁶ Podobne uwagi należy skierować wobec kodeksowej regulacji, eksponującej wśród okoliczności wpływających na sądowy wymiar kary, znaczenie popełnienia przestępstwa wspólnie z określoną grupą małoletnich (tj. nieletnich – art. 53 § 2 k.k.). Wydaje się, że „zaostrzający” wpływ tej okoliczności na wymiar kary zmaleje wówczas, gdy (na gruncie konkretnej sprawy) różnica wieku pomiędzy sprawcą a współdziałającym małoletnim (*verba legis* nieletnim) nie będzie znaczna – zob. wyrok SN z 27 sierpnia 1980 r., V KRN 189/80, OSNKW 1980, nr 10/11, poz. 81.

małoletni był świadkiem popełnionego przez sprawcę przestępstwa⁴⁷. Za szerokim ujęciem, akcentującym bezpośrednio oraz pośrednio wspomnianej szkody, przemawiałaby niewątpliwie literalna wykładnia tego przepisu⁴⁸. Z jego brzmienia nie wynika zwłaszcza *expressis verbis*, że osoba nieporadna ze względu na wiek lub stan zdrowia (w tym małoletni) musiałaby uzyskać status pokrzywdzonego w rozumieniu art. 49 k.p.k. Z drugiej jednak strony odwołanie się do wykładni celowościowej prowadziłoby do konstatacji, że okoliczność w postaci „popełnienia przestępstwa na szkodę” (w rozważanej sytuacji – na szkodę małoletniego) powinna zostać uwzględniona wówczas, gdy małoletni okaże się podmiotem pokrzywdzonym danym przestępstwem⁴⁹. Ten ostatni kierunek wykładni wymagałby, o czym trzeba wspomnieć, wykazania, że istnieje bezpośredni związek pomiędzy popełnionym przestępstwem a naruszeniem lub zagrożeniem dla jego dóbr prawnych⁵⁰.

Z przedstawionych uwag wynika, iż wprowadzona do przepisów Kodeksu karnego nowa okoliczność wpływająca na wymiar kary (art. 53 § 2 k.k.) implikuje liczne kontrowersje. Zasygnalizowane powyżej trudności interpretacyjne stawiają bowiem pod znakiem zapytania możliwość praktycznego zastosowania omawianej regulacji⁵¹.

Przeprowadzone analizy prowadzą do kilku wniosków. Wobec kontrowersji co do maksymalnego wymiaru kary, jaka może zostać orzeczona wobec osoby ponoszącej odpowiedzialność karną po ukończeniu lat 15, *de lege ferenda* pożądane byłoby dokonanie jednoznacznego rozstrzygnięcia w tej materii przez ustawodawcę. Dokonane ustalenia potwierdzają również, że tytułowa „małoletniość” stanowi szczególną determinantę, wymagającą starannego rozważenia przy określaniu konsekwencji prawnokarnych⁵². Przede wszystkim należy zaznaczyć, że młody wiek sprawcy bądź ofiary przestępstwa nie powinny, zwłaszcza w sposób arbitralny, przesądzać o wypracowaniu czy utrwaleniu określonego, ścisłego kierunku linii orzeczniczej co do rodzaju oraz rozmiaru sankcji karnej orzekanej w tego rodzaju przypadkach. Warto zatem podkreślić, że nawet aksjomatyczny prymat celów natury wychowawczej w przypadku kar orzekanych względem młodych sprawców (w tym małoletnich) wymaga w praktyce zwrócenia uwagi, że zarówno nadmierny liberalizm sankcyjny, jak i nieuzasadniony rygoryzm nie przyczyniają się do ich osiągnięcia. Ponadto

⁴⁷ Przy takim ujęciu problemu małoletni nie musi być zatem przedmiotem wykonawczym przestępstwa.

⁴⁸ Zob. Kłaczyńska (2012). Co więcej, autorka dopuszcza nawet taką wykładnię omawianego znamienia, w świetle której za „przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego” uznaje się popełnienie go w okolicznościach świadczących o tym, iż mogłyby one stanowić gorszący przykład dla małoletniego (*ibid.*).

⁴⁹ Zob. w tym zakresie uwagi wyrażone na gruncie innych przepisów kodeksowych, odwołujących się do znamienia „na szkodę małoletniego”. Zob. w szczególności Stefański (2020). Zob. jednak także Golonka (2008): 32–33; Melezini, Sakowicz (2007–2008): 575.

⁵⁰ Zob. Siwek (2004): 113; Dudka (2006): 20.

⁵¹ Co więcej, należałoby także zastanowić się, czy rozważana regulacja, o wyraźnie kazuistycznym zabarwieniu, nie okazuje się *de facto* zbędna, skoro katalog okoliczności z art. 53 § 2 k.k. posiada otwarty charakter.

⁵² Zob. Peiper (1933): 205.

na tle zaprezentowanych powyżej uwag wydaje się, że nowelizacja art. 53 § 2 k.k., uzupełniająca wspomniany przepis o nową okoliczność sądowego wymiaru kary, okazała się merytorycznie trudna do zaakceptowania.

- Cieślak, M. (1969). O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary. *Nowe Prawo* 2: 195–213.
- Dudka, K. (2006). Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w świetle badań empirycznych. Lublin.
- Giezek, J. (2007). Komentarz do art. 53 k.k., [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*. Warszawa: 387–405.
- Golonka, A. (2008). Nowe oblicze walki z pedofilią w świetle nowelizacji Kodeksu karnego. *Palestra* 3/4: 28–43.
- Grześkowiak, A. (1983). Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z dn. 8 października 1981 r., IV KR 193/81. *Państwo i Prawo* 38(7): 138–142.
- Hałas, R.G. (2006). Odpowiedzialność karna nieletniego na tle kodeksu karnego z 1997 r. Lublin.
- Kaczmarek, T. (1980). Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej. Wrocław.
- Kaczmarek, T. (2017). Kara kryminalna i jej racjonalizacja, [w:] T. Kaczmarek (red.), *System prawa karnego. Tom 5: Sądowy wymiar kary*. Warszawa: 12–91.
- Kaczor, R. (2002). Uwagi o celach kary na tle art. 53 § 1 kodeksu karnego. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 10: 35–50.
- Kania, A. (2016a). Judicial sentencing of minor and juvenile offenders. Remarks in the context of the Polish Criminal Code. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 42: 41–51.
- Kania, A. (2016b). Rola celów wychowawczych w procesie wymiaru kary młodocianym sprawcom przestępstw (art. 54 § 1 k.k.). Uwagi na tle poglądów orzecznictwa. *Ius Novum* 1: 24–40.
- Kania, A. (2019). „Popelnienie przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia” jako okoliczność wpływająca na wymiar kary. Rozważania na tle regulacji art. 53 § 2 k.k., [w:] H. Paluszkievicz (red.), *Zmiany w prawie karnym materialnym i procesowym w latach 2013–2017. Zagadnienia wybrane. Tom 2*. Zielona Góra 2019: 21–33.
- Kłaczynska, N. (2012). Komentarz do art. 51 k.k., [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*. Warszawa: Lex/el. [dostęp: 12.3.2021].
- Kolakowska-Przełomiec, H. (1977). Młodociani przestępcy, [w:] W. Świda (red.), *Kryminologia*. Warszawa: 221–231.
- Konarska-Wrzosek, V. (2002). Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym. Toruń.
- Konarska-Wrzosek, V. (2011). Projektowane zmiany w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce. *Państwo i Prawo* 66(4): 18–44.
- Lubelski, M.J. (1988). Odpowiedzialność karna młodocianych. Studium nad kryteriami karania. Katowice.
- Lubelski, M.J. (2001). Zagadnienia stykowe KK i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 10 § 2, art. 10 § 3, art. 10 § 4, art. 38 § 3, art. 1 § 3 KK), [w:] T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Lublin: 51–60.
- Lubelski, M. (2013). Zasady i dyrektywy wymiaru kary (rozstrzygnięcie o karze i środkach karnych) – próba ujęcia systemowego, [w:] W. Górski, P. Kardas, W. Wróbel, T. Sroka (red.), *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*. Warszawa: 238–256.
- Majewski J. (2010). Czy wolno wymierzyć nieletniemu karę 25 lat pozbawienia wolności? [w:] red. J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, V. Konarska-Wrzosek (red.), *Węzłowe problemy prawa karnego kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*. Warszawa: 383–391.
- Melezini, M., Sakowicz, A. (2007–2008). Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją lub z opieką nad nimi jako nowy środek karny. *Archiwum Kryminologii* 29/30: 567–580.
- Peiper, L. (1933). Komentarz do Kodeksu karnego. Kraków.
- Petasz, P. (2005). Sens, istota i cele kary kryminalnej. *Gdańskie Studia Prawnicze* 14: 1117–1130.

- Petasz, P. (2013). Zarys koncepcji celów kary kryminalnej Profesora Mariana Cieślaka, [w:] W. Cieślak, S. Steinborn (red.), *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*. Warszawa: 404–411.
- Petasz, P., Gorczyńska, A. (2004). Kilka uwag o dyrektywach wyboru kary. *Apelacja Gdańska* 3/4: 6–97.
- Romańczuk-Grącka, M. (2017). Osoba nieporadna jako przedmiot czynności wykonawczej po nowelizacji z 23 marca 2017 r., [w:] W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka (red.), *Między stabilnością a zmiennością prawa karnego. Dylematy ustawodawcy*. Olsztyn: 493–506.
- Sienkiewicz, Z. (2015). Dyrektywy wymiaru kary wobec nieletnich i młodocianych, [w:] T. Kaczmarek (red.), *System prawa karnego. Tom 5: Sądowy wymiar kary*. Warszawa: 382–404.
- Siwek, M. (2004). Głosa do post. SN z 23.4.2002 r., I KZP 10/02. *Prokuratura i Prawo* 3: 113–119.
- Stańdo-Kawecka, B. (2007). *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*. Warszawa.
- Stefański, R.A. (2020). Komentarz do art. 43c k.k., [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Legalis [dostęp: 12.3.2021].
- Szczepaniec, M. (2014). Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary. *Prokuratura i Prawo* 3: 32–45.
- Szkotnicki, W. (1982). Stanowisko doktryny i Sądu Najwyższego co do niektórych kwestii związanych z wymiarem kary wobec młodocianych przestępców. *Palestra* 8: 57–69.
- Wróblewski, B. (1936). *Ustawowy a sędziowski wymiar kary*. (Referat sprawozdawczy). Warszawa.
- Zoll, A. (2016). Komentarz do art. 10 k.k., [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–52. Tom 1. Część 1*. Warszawa: 170–187.

‘MINORS’ AND PROBLEMATIC ASPECTS OF JUDICIAL SENTENCING
– SELECTED PROBLEMS

Summary

The purpose of this article is to determine the meaning of ‘minors’ in provisions shaping judicial sentencing. The theoretical and legal considerations serve primarily to assess whether the young age of both the perpetrator and the crime victim may arbitrarily determine the direction of interpretation of the statutory indications for the penalty, and consequently unconditionally determine the type and length of the criminal sanction imposed in such cases. The considerations were based on the analysis of the solutions provided for in the following articles of the Polish Penal Code: 10 § 3, 53 § 2, and 54.

Keywords: minor; judicial sentencing; educational objectives

